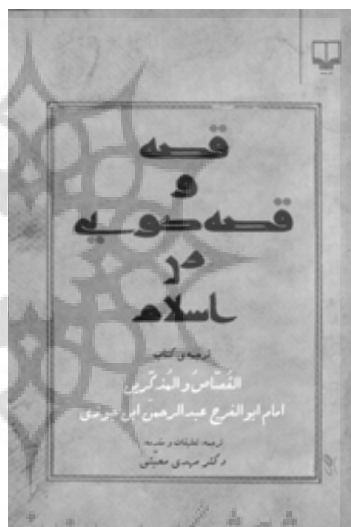

قصه

در فرهنگ اسلام

هومن بابک

عنوان کتاب: قصه و قصه‌گویی در اسلام
ترجمه کتاب: القصاص و المذکرین
نویسنده: امام ابوالفرج عبدالرحمن ابن جوزی
مترجم: دکتر مهدی محبتی
ناشر: چشمه
نوبت چاپ: اول - زمستان ۱۳۸۶
شمارگان: ۱۲۰۰ نسخه
تعداد صفحات: ۲۴۹ صفحه
بها: ۳۵۰۰ تومان

به طور کلی، تمام مکاتب و ادیان به زبان قصه سخن گفته‌اند و زبان داستان، یکی از راهکارهای اساسی برای شرح و بسط عقاید و نظریه‌های دینی و اجتماعی برای توده مردم بوده است. قصه‌ها بخشی از انتقال بار فرهنگی یک جامعه را از نسلی به نسل دیگر بر دوش می‌کشند. اصولاً سادگی و بی‌آلایشی و وامدار بودن آن‌ها از زندگی روزمره توده اجتماع و هم‌چنین درگیر بودن داستان‌ها با فطرت انسان، دلیلی بر تاثیرگذاری هرچه بیشتر آن‌هاست.

در ایران به یمن وجود گوهر سینتای شعر فارسی، بسیاری از قصه‌ها در قالب زیبایی شعر جای گرفته‌اند که تأثیر پذیری این پیام‌ها را صد چندان می‌کند. در قله و اوج این کتاب‌ها می‌توان به مثنوی معنوی مولانا جلال الدین و شاهنامه فردوسی پاکزاد اشاره کرد که به حق، دو نقطه درخشان ذهنیت و فرهنگ فرهیخته ایرانی است.

بسیاری از متفکران بزرگ معاصر، داستان و به ویژه رمان را یکی از شاخصه‌های اصلی دوران مدرن می‌دانند. در واقع، هرچه ذهن و زبان آدمی با عقلانیت اجتماعی و مبانی فردیت بیشتر آشنا می‌شود، نیاز فزاینده‌تری به نثر و قلمروهای مرتبط با آن، برای تکامل فردی و اجتماعی خود احساس می‌کند. ظاهراً برای ساخت و یا بازسازی جامعه‌ای مبتنی بر اصول و خصایص دوران مدرن، چاره‌ای جز بسط و نهادینه‌سازی نثر و آثار منثور و خصوصاً قصه و رمان نداریم. بر همین مبنا، هرگونه بحث و نقد و تحلیل درباره قصه و قصه‌گویان و به شکل کلی ادبیات داستانی را می‌توان گامی در گسترش و استواری مبانی عقلانی دانست.

خداوند در کتاب مقدس قرآن مجید، از داستان‌های زیادی استفاده کرده است و در جای جای این کتاب، بر شنیدن و پند گرفتن از زندگی و داستان‌های گذشتگان تاکید دارد و این داستان‌ها را به عینه نقل می‌کند. به همین شکل، در قرن‌های بعد از وحی قرآن، مفسران و عارفان بزرگ اسلامی را مشاهده می‌کنیم که به تفسیر هرچه بهتر قرآن، با استفاده از قصه‌ها و داستان همت گمارده‌اند.

در واقع آن‌چه امروزه سنت قصه‌گویی مسلمانان نامیده می‌شود، به مثابه درختی است که از یک سو در باورهای روایی عرب جاهلی ریشه دارد و از سوی دیگر، آب و تاب یافته مجموعه‌ای از سنت‌های قصه‌گویی تمدن‌ها و فرهنگ‌های دیگر - مثل ایران و روم و مصر و هند - است که در فراخنای زمانی حدوداً چهارصد ساله، به هم در آمیخت و در ذیل هویتی واحد به نام اسلام به برگ و بار نشست.

در فرهنگ گذشته و گذشته فرهنگی ما علی‌رغم حضور هزاران قصه و قصه‌گو، کمتر کتاب و رساله‌ای دیده می‌شود که به صورتی جامع و دقیق به این مسئله پرداخته باشد و درباره مبانی نظری قصه، سیر تحول قصه، طلوع و افول آن در فرهنگ اسلامی - ایرانی، مهم‌ترین قصه‌ها و قصه‌گویان، شاخص‌ترین قلمروهای قصه‌گویی و آسیب‌شناسی قصه بحث کرده باشد.

نشر چشمه، به تازگی کتابی با عنوان قصه و قصه‌گویی در اسلام، به بازار عرضه کرده است. نام اصلی کتاب «القصاص و المذکرین»، نوشته امام ابوالفرج عبدالرحمن ابن جوزی (۵۹۷-۵۰۸ ق) است که به وسیله دکتر مهدی محبتی ترجمه شده است. این کتاب به تاریخ قصه‌گویی و آسیب‌شناسی آن در تمدن اسلامی می‌پردازد.

ابن جوزی از شاخص‌ترین و پرکارترین چهره‌های فرهنگ اسلامی در حوزه‌های تاریخ، حدیث، فقه و موعظه است که حیات علمی خود را بسیار زود آغاز کرده و در طول سالیان فراوان عمر، با اشتیاق عجیب پیوسته به کمیت و کیفیت آن افزوده و با حرصی تمام، به نشر و انتقال آن‌ها همت گمارده است؛ به حدی که جزو چهره‌های کثیر التالیف تمدن اسلام است. کتاب القصاص و المذکرین - علی‌رغم دیدگاه خاصی که ابن جوزی دارد - مهم‌ترین کتاب درباره مبانی نظری قصه در فرهنگ مسلمانان و نیز سنت ادبی - ایرانی ماست که می‌تواند صاحب‌نظران را در درک و تحلیل بهتر و عمیق‌تر سنت و ارتباطش با روزگاران مدرن یاری‌های بسیار کند تا درباره بن بست فرهنگی و ادبی زبان فارسی، راه‌ها و شیوه‌های تازه‌ای برگزیند و طرح‌های نو - هرچند کوچک و ابتدایی خصوصاً در باب قصه و نظریه رمان - در اندازند.

این کتاب با بهره‌گیری از سنت دیرینه فرهنگ اسلامی، درباره نقل سخنان بزرگان، در کل کتاب همواره منبع گفتارها را به صورتی دقیق و مستند ذکر کرده است. اگرچه پیش از این کتاب آثار دیگری درباره قصه در اسلام می‌توان یافت که به صورت پراکنده، دیدگاه اسلام را درباره قصه و قصه‌گویی باز گفته‌اند، اما این کتاب جزو نخستین آثاری است که به صورت مستقل و کامل، بدین موضوع پرداخته است.

از دیدگاهی دیگر، این کتاب را می‌توان نوعی تحلیل انتقادی مباحث و مشکل‌های فرهنگی و نقد اقشار اجتماعی دانست که به گونه‌ای محدودتر و مشخص‌تر، از تلبیس ابلیس به آسیب‌شناسی جریان‌های فرهنگی - اجتماعی می‌پردازد. اگرچه هدف اصلی ابن جوزی در این کتاب، نقد آسیب‌شناسی قصه است، به نسبت و به اقتضای حال و مقام، طبقات اجتماعی و مسایل فرهنگی را هم بررسی و تحلیل می‌کند و از دیدگاه خاص خود به داوری آن‌ها می‌نشیند.

هم‌چنین، علاوه بر نثر روان و پر مغز ابن جوزی در این کتاب، تصاویر بسیار بدیع و بلیغ هنری و ادبی موجود در آن، از جمله ارزش‌های دیگر کار اوست. در این کتاب گاه به اخبار و گفته‌هایی در باره بزرگان و حوادث بر می‌خوریم که کم‌تر نشانی از آن‌ها در آثار دیگر است.

کتاب قصه و قصه‌گویی در اسلام، مشتمل بر چهار بخش است. بخش اول با نام سیر تحول قصه و قصه‌گویی در اسلام، به پیشینه و زمان و مکان قصه‌گویی می‌پردازد. این بخش شرحی است بر مبانی تئوریک اسلام درباره داستان‌گویی. بخش دوم، به زندگی‌نامه ابن جوزی و اهمیت کتاب القصاص و المذکرین پرداخته است و دلایل اهمیت این کتاب را بر می‌شمرد.

بخش سوم، ترجمه کتاب القصاص و المذکرین و خود مشتمل بر دوازده فصل است. یاد کردن نخستین قصه‌گوها، در هشدار به قصه‌گویان، در نکوهش خوب گفتاران بد کردار، یاد کرد مهم‌ترین قصه‌گویان، شیوه‌های آموزش قصه‌گویی و در شناخت قصه‌گویان بدعت گزار که سزاوار نکوهشند، از مهم‌ترین فصل‌های بخش سوم کتاب است. بخش چهارم نیز به فهرست‌ها و منابع اختصاص دارد.

**این کتاب
با بهره‌گیری از
سنت دیرینه
فرهنگ اسلامی،
درباره نقل
سخنان بزرگان،
در کل کتاب همواره
منبع گفتارها را
به صورتی دقیق
و مستند ذکر
کرده است.
اگرچه پیش از این
کتاب آثار دیگری
درباره قصه
در اسلام
می‌توان یافت که
به صورت پراکنده،
دیدگاه اسلام را
درباره قصه و
قصه‌گویی
باز گفته‌اند،
اما این کتاب
جزو نخستین
آثاری است که
به صورت مستقل
و کامل،
بدین موضوع
پرداخته است**